

УДК 327:502.131.1

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Олександра Федунь

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. (0322) 394-656*

Розкрито історичні аспекти та чинники екологізації міжнародних відносин. Екологізацію міжнародних відносин розглянуто як необхідну передумову переходу до сталого (збалансованого) розвитку людської цивілізації.

Ключові слова: екологізація міжнародних відносин, міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища, сталий розвиток, екологічна дипломатія.

У сучасному глобалізованому світі в умовах стрімкого зростання чисельності населення, збільшення диспропорцій у соціально-економічному розвитку та ресурсному забезпеченні між багатими та бідними країнами, посилення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, що спричиняє до загострення суперечностей у системі «людина–природа», екологічні проблеми поступово стають джерелом ускладнення міжнародних відносин. Це зумовлено низкою чинників, зокрема зростанням ресурсно-екологічної взаємозалежності країн, відсутністю узгоджених міжнародних екологічних критеріїв і стандартів, якими б керувалися всі держави світу, значними відмінностями у підходах до вирішення наявних екологічних проблем і в можливостях реалізації національних природоохоронних програм, тенденцією до впровадження окремими країнами методів «зеленого» протекціонізму та екологічного імперіалізму і т. д. У цьому контексті особливого значення набуває проблема налагодження ефективного міжнародного співробітництва у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Історія міжнародного екологічного співробітництва в Європі та світі налічує понад століття. Наприкінці ХІХ ст. підписані перші міжнародно-правові акти щодо охорони флори і фауни, з метою збереження біологічного різноманіття створюють природно-заповідні території, на початку ХХ ст. відбулися перші міжнародні конференції з проблем охорони природи (Берн, 1913) та виникають міжнародні природоохоронні організації. Упродовж усієї еволюції міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього природного середовища у результаті усвідомлення людиною наслідків своєї господарської діяльності та зміни її ставлення до екологічних проблем виникають нові форми та інструменти співробітництва, зростає кількість глобальних і регіональних природоохоронних організацій, розвивається

міжнародне право навколишнього середовища, формується глобальна екологічна політика. Неспроможність розв'язувати глобальні екологічні проблеми зусиллями однієї чи кількох країн зумовила до перегляду основних напрямів зовнішньої політики окремих держав, зміни пріоритетів їхнього колективного співробітництва, екологізації усіх форм і видів міжнародних відносин.

Дослідженням ролі екологічного чинника у формуванні міжнародних відносин, проблем екологізації різних сфер суспільного життя у контексті сталого розвитку присвячено праці українських і зарубіжних вчених, зокрема В. Ф. Грищенка, Л. С. Гринів, Б. М. Данилишина, К. О. Дергачової, В. С. Кравціва, Л. Г. Мельника, В. В. Сабадша, І. М. Синякевича, Т. Ю. Туниці, Є. А. Єрасової, М. М. Лебедевої, В. М. Морозової, Дж. Макнейла, М. Петрася, К. Ксєнжопольского та ін. Проте подальшого дослідження потребують нові наукові підходи до розробки стратегії екологізації міжнародних відносин з метою реалізації на практиці концепції сталого (збалансованого) розвитку.

Термін «екологізація», донедавна малопоширений, особливої популярності набув наприкінці ХХ ст. У науковий обіг введено нові поняття, зокрема «екологізація соціального розвитку», «екологізація економіки», «екологізація міжнародної торгівлі», «екологізація виробництва» тощо. У зарубіжній науковій літературі початку 1990-х років трапляються поняття «greening of world politics», «greening of international relations» [10].

Під поняттям «екологізація міжнародних відносин» ми розуміємо процес неухильного і послідовного поширення екологічних ідей, підходів і принципів на усі види та форми міжнародних відносин з метою охорони навколишнього природного середовища і раціонального природокористування, гарантування міжнародної екологічної безпеки та переходу до якісно нової соціо-еколого-економічної моделі розвитку світової спільноти.

Екологічні проблеми у системі міжнародних відносин виникли на початку 1970-х років. Після прийняття у грудні 1962 р. на XVII сесії Генеральної Асамблеї ООН резолюції «Економічний розвиток і охорона природи», виступу 1969 р. Генсека ООН з доповіддю, присвяченою впливу людини на навколишнє природне середовище, у червні 1972 р. у Стокгольмі відбулася міжнародна конференція під егідою ООН. В її роботі брали участь делегати зі 113-ти країн світу та представники низки міжнародних організацій, які дійшли висновку, що екологічні проблеми не обмежуються політичними кордонами, тому існує потреба в пошуку нових спільних шляхів розв'язання глобальних проблем охорони навколишнього природного середовища та раціонального природокористування, встановленні єдиних міжнародних екологічних стандартів. Отже, на міжнародному рівні було визнано, що стратегію розвитку людства необхідно змінити. Стокгольмська конференція визначила стратегічні цілі та пріоритетні напрями діяльності міжнародної спільноти в галузі охорони навколишнього природного середовища і фактично стала першим кроком, що прискорив створення спеціальних природоохоронних органів на національному та міжнародному рівнях, розробку державних екологічних програм і механізмів

щодо їхньої реалізації. У цей період державно-управлінський підхід до охорони навколишнього природного середовища утвердився у більшості економічно високорозвинутих країн світу. Якщо на початку 1970-х років лише в 10-ти країнах були органи, що певною мірою регулювали взаємовідносини суспільства та природного середовища, то в середині 1970-х років їх налічували понад 60, а станом на початок 1980-х років – понад 100 країн [1].

У 24-му принципі Стокгольмської декларації зазначено: «Міжнародні проблеми, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища, слід розв'язувати у дусі співробітництва усіх країн, великих і малих, на основі рівноправності...» [6]. Актуальність цього принципу було підтверджено згодом у доповіді Міжнародної комісії з довкілля і розвитку, створеної 1983 р. та очолюваної Г. Х. Брундтланд, на тему: «Наше спільне майбутнє». Цей документ схвалено 1987 р. Генеральною Асамблеєю ООН, яка рекомендувала усім урядам і міжнародним організаціям враховувати його положення у процесі формування національної екологічної та економічної політики. У доповіді «Наше спільне майбутнє» вперше обґрунтовано поняття сталого розвитку (*sustainable development*) як «розвитку, що задовольняє потреби теперішнього покоління, не ставлячи під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби», а також принципово поставлено питання: як слід організувати життєздатну економіку, забезпечити економічне зростання з урахуванням екологічних обмежень [3].

На 1980-ті роки припадає період екологізації усього комплексу міжнародних відносин, що сприяло формуванню у пріоритетах зовнішньої політики держав двох основних напрямів, таких як:

- 1) орієнтація на забезпечення конкретних екологічних інтересів держави;
- 2) використання екологічного чинника для зміцнення національної економіки та підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного виробництва на світовому ринку екологічно чистих продуктів, участь у регіональному співробітництві щодо реалізації екологічних програм і проєктів, підвищення політичного іміджу держав, що виступають з важливими екологічними ініціативами в міжнародних природоохоронних організаціях, на міжнародних конференціях і форумах.

У період 1990-х років важливим чинником екологізації міжнародних відносин стала конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) 3–4 червня 1992 р. У ній брало участь 15 тис. учасників із 179-ти країн світу та низки міжнародних організацій. Головним її висновком було те, що ключовим напрямом виходу зі стану екологічної кризи може стати лише забезпечення сталого розвитку. Його основні положення, цілі та принципи затверджено у «Порядку денному на XXI ст.» – спеціальній програмі міжнародного співробітництва задля сталого розвитку. Конференція в Ріо відкрила нову еру глобальної екологічної політики, проте екологічна проблематика значною мірою все ще залишається теорією.

Для забезпечення ефективного виконання рішень конференції ООН Ріо-92, зокрема реалізації «Порядку денного на XXI ст.» на різних рівнях з метою

досягнення цілей сталого розвитку людства, а також зміцнення міжнародного екологічного співробітництва, раціоналізації міжурядового механізму прийняття рішень щодо охорони навколишнього природного середовища, в лютому 1993 р. створено Комісію зі сталого розвитку як допоміжний орган Економічної і соціальної ради ООН. Ця Комісія несе головну відповідальність за виконання усіх зобов'язань, прийнятих на наступних міжнародних конференціях ООН (зокрема, Ріо+10 і Ріо+20).

Безальтернативність моделі сталого розвитку підтверджено на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в Йоганнесбурзі (ПАР) «Ріо+10» 26 серпня – 4 вересня 2002 р. Тоді прийнято Йоганнесбурзьку декларацію зі сталого розвитку та План виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань сталого розвитку (Йоганнесбурзький план виконання рішень), в яких доволі чітко визначено вектор подальшого розвитку людства, встановлено терміни проведення конкретних заходів щодо обмеження скорочення біологічного різноманіття, зменшення негативного впливу виробничої діяльності людини на природне довкілля, розвитку альтернативної енергетики, допомоги бідним країнам та ін. Очільники держав і урядів підтвердили свою рішучість у реалізації «Порядку денного на XXI ст.», зобов'язалися досягати узгоджених на міжнародному рівні цілей, включаючи цілі, передбачені в Декларації тисячоліття ООН (резолюція 55/2 Генеральної Асамблеї ООН 8 вересня 2000 р.). Проте ці зобов'язання здебільшого мали декларативний характер.

Напередодні проведення чергової міжнародної конференції ООН з проблем сталого розвитку Ріо+20 (20–22 червня 2012 р.) Програма ООН з навколишнього природного середовища опублікувала *п'яте видання Глобальної екологічної перспективи* (ГЕП-5), в якій подано оцінку 90 найважливіших екологічних цілей і завдань, і підсумовано, що значного прогресу досягнуто лише в чотирьох із них. Отже, нині на глобальному, регіональному та національному рівнях здійснюються недостатньо рішучих і цілеспрямованих кроків для переведення теорії сталого розвитку в практичну площину, не виконують рішень міжнародних конференцій ООН, оскільки вони мають рекомендаційний характер, у різних країнах наявні реальні відмінності у тлумаченні цілей і переваг збалансованого економіко-еколого-соціального розвитку тощо.

Склалася ситуація, що концепцією сталого розвитку нині більшою мірою керуються держави високого та середнього рівня соціально-економічного розвитку, а країни, що розвиваються, у цьому процесі значно відстають. Щоб перейти на принципи сталого розвитку, останнім необхідна, насамперед, цілковита інтеграція у світову економіку, зовнішня фінансова підтримка та передача екологічно чистих технологій з боку високорозвинутих держав.

Отже, існує низка проблем і перешкод на шляху до сталого розвитку. Ці та інші питання виносили на порядок денний міжнародної конференції Ріо+20, головними темами якої були:

- 1) побудова «зеленої» економіки так, щоб досягти сталого розвитку та подолати бідність; допомогти країнам, що розвиваються, перейти на шлях «зеленого» розвитку;

2) покращення координації міжнародних зусиль для досягнення цілей сталого розвитку.

Проте через відсутність консенсусу щодо розуміння мети домовленостей на цьому глобальному екологічному форумі не прийнято конкретних зобов'язань, які повинні брати на себе уряди країн з метою переходу до сталого розвитку. Тому висновки підсумкового документа «Майбутнє, якого ми прагнемо» були дуже загальними, незважаючи на очікування та заклики організаторів конференції Ріо+20, Генеральний секретар якої Ша Цзукан зазначив: «Сталий розвиток не має альтернатив! Це єдиний шлях, що дозволяє усьому людству нормально жити на нашій унікальній планеті. Ріо+20 дає нашому поколінню можливість вибрати цей шлях» [8].

Отож у процесі екологізації міжнародних відносин у контексті сталого розвитку існують певні протиріччя, які, з одного боку, стосуються різноманітних протистоянь між багатими та бідними країнами, з іншого – суперечностей між торговельною політикою та політикою сталого розвитку.

Країни, що розвиваються, звинувачують провідні держави світу в «зеленому» протекціонізмі, тобто у використанні екологічних стандартів для обмеження експорту товарів з цих країн, а також у так званому «екологічному імперіалізмі». Останній трактують як політику, спрямовану на переміщення «брудних» виробництв у країни з нижчим рівнем економічного розвитку (зокрема, Латинської Америки та Південно-Східної Азії) з метою скорочення екологічних витрат та політику в галузі екологічної стандартизації, що не враховує їхні інтереси та можливості. Однак, як свідчать результати наукових досліджень, пік переміщення «брудних» виробництв припадав на 1970–1980-ті роки, а стрімке їхнє зростання в наступні роки переважно є наслідком активності національного капіталу в цій сфері [9].

Унаслідок прискореного економічного та науково-технічного розвитку в окремих регіонах світу наприкінці ХХ ст. сформувалися центри стабілізації та дестабілізації навколишнього природного середовища. До центрів дестабілізації належать Північноамериканський (США, частково Канада і Мексика), Європейський (країни Західної, Центральної і Східної Європи, також європейської частини Росії) та Азійський (Китай, Індія, Японія, Корейський півострів, Малайзія, Індонезія, Філіппіни). До центрів стабілізації належать північна частина Європи (країни Скандинавії, північ європейської частини Росії) та Азії (Західний, Східний Сибір, Далекий Схід, крім південних районів), північ Канади, Аляска, Південна Америка (басейн Амазонки та прилягаючі території), Австралія (крім східної і південної частини) і Світовий океан [2].

Сучасний рівень транскордонного забруднення природного довкілля, глобальний характер низки екологічних проблем, для розв'язання яких необхідне проведення на міждержавному рівні адекватних превентивних заходів, зумовлюють виникнення нових нетрадиційних проблем у сфері міжнародних відносин, таких як

– розробка та функціонування глобальної системи моніторингу стану навколишнього природного середовища та його окремих компонентів;

- створення умов для якісного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища;
- розробка міжнародних стандартів екологічного менеджменту;
- становлення системи міжнародної екологічної безпеки;
- запровадження у практиці міжнародних відносин ефективних механізмів економічно-правової відповідальності за екологічні правопорушення, що можуть стати причиною деградації компонентів навколишнього природного середовища, а згодом призвести до втрати екологічної рівноваги;
- доступ громадськості до достовірної екологічної інформації;
- координація міжнародних зусиль з метою переходу до моделі сталого розвитку людської цивілізації.

Сучасна генерація дослідників намагається встановити зв'язок між екологічними чинниками і зростанням ризику виникнення конфлікту. На початку XXI ст. зросла їхня зацікавленість в аналізі ролі кліматичних змін у підвищенні ризиків виникнення конфліктних ситуацій. У звіті Міжнародної групи експертів з питань змін клімату (*Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC*) «*Special issue on Climate change and Conflict*», оприлюдненому 2007 р., зміни клімату та пов'язані з ними ресурсні проблеми визнано потенційними чинниками виникнення загроз безпеці на національному та міжнародному рівнях [5].

Проблема зміни клімату, що полягає в посиленні парникового ефекту внаслідок техногенної діяльності, є екологічною проблемою номер один у сучасних міжнародних відносинах. На міжнародній конференції Ріо-92 186 країн підписало Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, яка набула чинності у березні 1994 р. Кіотський протокол до неї, прийнятий у грудні 1997 р. (набув чинності у лютому 2005 р.), містив кількісні обмеження викидів парникових газів на період 2008–2012 рр., порівняно з рівнем 1990 р., загалом на 5,2 %. Європейський Союз прийняв зобов'язання зменшити викиди на 8 %, США – на 7 %, Японія і Канада – на 6 %. Проте деякі країни, що підписали протокол, згодом його не ратифікували (наприклад, США та Австралія). З обранням на пост президента Дж. Буша-молодшого США 2001 р. відмовилися ратифікувати згаданий документ. Це викликало значну критику з боку країн ЄС та Японії, оскільки США є світовим лідером за показниками викидів парникових газів в атмосферу.

Інший приклад – вихід Канади з Кіотського протоколу 13 грудня 2011 р., мотивований тим, що світові лідери з викидів парникових газів (зокрема, США, Китай та Індія) не беруть у ньому участі, тому ця угода не має сенсу. У Канаді замість скорочення викиди парникових газів зросли утричі, за що країна мала сплатити штрафні санкції на суму понад 13 млрд дол. США. У такий спосіб Канада створила прецедент, ставши першою країною, яка вийшла з Кіотського протоколу, а Японія та Росія, у свою чергу, заявили, що також не мають намірів приймати наступні зобов'язання з обмеження викидів парникових газів. Саме у цей час завершилися глобальні кліматичні переговори в м. Дурбані (ПАР) на 17-тій Конференції сторін (*Conference of the Parties, COP*) Рамкової конвенції

ООН про зміну клімату. На ній 190 країн світу, серед них і Україна, прийняли «дорожню карту» для розробки нового глобального договору про захист клімату, який уперше юридично зобов'язуватиме всі держави, а також домовилися продовжити дію Кіотського протоколу до 2020 р.

В умовах зростання світової конкуренції за розподіл і використання природних ресурсів окремі країни розглядають доступ до них як справу національної безпеки, а конкуренцію за обмежені ресурси (нафту, природний газ, іншу мінеральну сировину) – як потенційне джерело міждержавних конфліктів або так званих «ресурсних війн». Наприклад, наслідком напружених відносин між деякими країнами-споживачами та виробниками енергоресурсів можуть бути «енергетичні конфлікти» і навіть «енергетичні війни». Тут варто згадати міжнародні спори за участю України, через які на початку 2006 р. і 2008 р. було призупинено постачання природного газу з Росії до країн-споживачів з Центральної та Південно-Східної Європи. Ці події свідчать, що безпеці європейських держав загрожує їхня енергетична залежність від Росії та інших країн Євразії, які вдаються до використання своїх ресурсних переваг для досягнення власних політичних і дипломатичних цілей.

З метою уникнення на міжнародному рівні суперечливих і конфліктних ситуацій на екологічному підґрунті необхідно розвивати співробітництво у галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального природокористування та екологічної безпеки. Його специфічною та важливою складовою є так звана екологічна дипломатія, яка динамічно розвивається упродовж останніх років у провідних країнах світу, зокрема в США, ФРН, Франції, Великій Британії та ін. Як галузь дипломатичної діяльності, вона покликана не лише оперативно реагувати на зовнішні виклики, але є важливим засобом впливу та просування національних екологічних інтересів держави на міжнародній арені, дозволяє їй займати та відстоювати власні позиції у переговорному процесі з екологічної проблематики, дає змогу впливати на перебіг формування глобальної екологічної політики та стратегії сталого розвитку. Роль і значення екологічної дипломатії у XXI ст. в умовах загострення суперництва між державами в екологічній площині, розгортання боротьби за сфери впливу та реалізацію стратегічних еколого-економічних інтересів дедалі зростатиме.

До основних форм міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, екологічної безпеки належать:

- парламентське співробітництво держав з метою розв'язання глобальних і регіональних екологічних проблем, спільного використання універсальних, багатонаціональних та транскордонних природних об'єктів, взаємодія урядів для реалізації міжнародних екологічних програм і проектів;
- співробітництво окремих країн з міжнародними природоохоронними організаціями для координації спільного проведення природоохоронних заходів;
- міжнародно-правове співробітництво країн з метою вироблення спільних підходів до розв'язання екологічних проблем і раціонального

природокористування, а також попередження та ліквідації негативних наслідків антропогенного впливу на природне довкілля;

- створення спеціальних міжнародних природоохоронних організацій;
- організація та проведення міжнародних конференцій, форумів з питань охорони навколишнього природного середовища;
- обмін досвідом, технологіями, знаннями та інформацією в галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального природокористування;
- залучення громадськості, громадських організацій та бізнесових структур до міжнародного екологічного співробітництва.

Загалом міжнародне співробітництво з екологічних питань покликане не лише розв'язувати поточні проблеми, але й може слугувати дієвим інструментом покращення дипломатичних відносин між країнами. Проте у практиці міжнародних відносин прикладів, коли екологічні ініціативи дійсно допомогли покращити дипломатичні відносини, доволі небагато, зате потенціал погіршення таких взаємин є великим.

Отже, для реалізації концепції сталого розвитку, визнаної дороговказом майбутнього процвітання людської цивілізації, об'єктивно необхідною є екологізація усіх видів і форм міжнародних відносин, що вимагає запровадження на міжнародному рівні системи ефективного управління, яка функціонуватиме на основі екологічного імперативу.

СПИСОК ВИРОКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Акишин А. С. Экологическая политика зарубежных стран и России : учеб. пособие / Акишин А. С. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2003. – 228 с.
2. Морозова В. Н. Мировая экологическая политика и международное экологическое сотрудничество : учебно-метод. пособие [для вузов] / Морозова В. Н. – Воронеж: Изд.-полиграф. центр Воронежского гос. ун-та, 2007. – С. 4–37.
3. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) / пер. с. англ. – М. : Прогресс, 1989. – 376 с.
4. Синякевич І. Екологізація розвитку: об'єктивна необхідність, методи, пріоритети / Синякевич І. // Економіка України. – 2004. – № 1. – С. 57–63.
5. СІПРІ 2011: Щорічник: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека / пер. з англ. / Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова; редкол. укр. вид. : Л. Шангіна (гол. ред.) та ін. – К. : Заповіт, 2012. – С. 38–59.
6. Стокгольмська декларація по окружающей среде // Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. – 2-е вид., доп. – Львів : Норма, 2002. – С. 13.
7. Туниця Т. Ю. Міжнародні аспекти проблем екологізації економіки / Туниця Т. Ю. // Науковий вісник УкрДЛТУ: Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища. – Львів : УкрДЛТУ. – 2005. – Вип. 15.6. – С. 238–241.

8. Рио+20. Конференция Организации Объединенных Наций по устойчивому развитию. – [Электронный ресурс] / Рио-де-Жанейро, Бразилия, 20–22 июня 2012 г. – Режим доступа : <www.un.org/ru/sustainablefuture/brochure.pdf>

9. Рогожина Н. Г. Экологические проблемы в политике развивающихся стран в контексте глобализации / Рогожина Н. Г. // Вестник Московского ун-та. – Сер. 12: Политические науки. – 2000. – № 1. – С. 96–105.

10. MacNeill J. The Greening of International Relations / MacNeill J. // International Journal. – Vol. 45. – No. 1. – The Greening of World Politics (Winter, 1989/1990). – P. 1–35.

11. Pietraś M. Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie / Pietraś M. – Lublin, 2000. – 387 s.

Стаття надійшла до редколегії 25.10.2011р.

Прийнята до друку 05.05.2012 р.

THE ECOLOGIZATION OF INTERNATIONAL RELATIONS IN CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Oleksandra Fedun

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-46-56*

The historical aspects and factors of the ecologization of international relations are disclosed. The ecologization of international relations is seen as a prerequisite to human civilization sustainable development.

Key words: ecologization of international relations, international cooperation in environmental protection, sustainable development, environmental diplomacy.

ЭКОЛОГИЗАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Александра Федунь

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-46-56*

Раскрыты исторические аспекты и факторы экологизации международных отношений. Экологизация международных отношений рассмотрена как необходимое условие перехода к устойчивому развитию человеческой цивилизации.

Ключевые слова: экологизация международных отношений, международное сотрудничество в области охраны окружающей среды, устойчивое развитие, экологическая дипломатия.